

Исаев Кусеин

**ИДЕНТТҮҮЛҮК ЖАНА ИДЕНТТЕШҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИНИН ЗАРЫЛЧЫЛЫГЫ,
АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ**

Исаев Кусеин

**НЕОБХОДИМОСТЬ ВОПРОСОВ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИДЕНТИФИКАЦИИ,
ЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Isaev Kusein

**THE NEED OF ISSUES OF IDENTITY AND IDENTIFICATION,
ITS STATE AND PROSPECTS**

УДК:347/636

I. «Иденттүүлүк» (идентичности) жана иденттешүү (идентификация) латын сөздөрү кыргыз тилинде «иденттүүлүк» - «окшоштук», «бирдейлик»; ал эми «иденттешүү» - окшоштуруу, окшотуу; окшоштуруу деген түшүнүктөр менен которулат. XX-кылымдын экинчи жарымында жана XXI-кылымдын башталышында бул түшүнүктөр жалпы психологияда, социалдык психологияда антропология, тарых илимдеринде жана кийин социологияда эң кеңири колдонула башталды. Бул латын тилинен келген илимий түшүнүктөрдү, кыргыз тилинде «иденттүүлүктү өзгөрүүнүн жана өнүгүүнүн ал эми иденттешүүнү – саясаттын натыйжасы болгондуктан – өзгөрүүсүз эле колдонуу туура болот – деген пикир-дебиз.

Америка Кошмо Штатында 2012-жылы «Иденттүүлүк» - боюнча жарыяланган энциклопедияда «түзүлүштө» деген (бөлүмдө бул түшүнүктү колдонуунун түрлөрү жана мейкиндиктери келтирилген).

1. Иденттүүлүк психологиялык талдоодо: Эгодон этикага;

2. Социалдык психологияда иденттүүлүккө социалдык мамиле (1-27 б.);

3. Антропология илиминде иденттүүлүктүн келечеги: окшоштуктан айырмачылыкка;

4. Катташуунун, байланышуунун түрлөрүн талдоодо: карама-каршылыктуу тартышууда; генеологияны, баяндоону жана сүйлөшүүлөрдү талдоодо;

5. Пермативдик иденттүүлүктө: саясаттагы иденттүүлүк квир-теорияга өтүүдө;

6. Кооптуу, кыйын өзгөрүүлөр: колониялыктан кийинки келечекти, баш ийүүчүлүктү жана маданий өзүнчөлүктөрдү изилдөөдө;

7. Жаңы эпистомологияны: иденттүүлүк чындыкка атангандан кийинки мамиле. (1-27 б)

Ошентип, иденттүүлүк жана иденттешүү түшүнүктөрү XX кылымдын аягында жашоо-тиричиликтин бардык чөйрөсүндө жана социология илиминде эң кеңири колдонула баштаган. Бирок, ошол эле учурда иденттүүлүк жана иденттешүү маселелери «катуу каатчылыкка учурады». Мындай абалдын

калыптанышынын тарыхый, социалдык жана саясий себептери болгон. Кийинки кездерде жарыяланган гуманитардык – социалдык илимий жарыялоолордо ааламдашуунун терс жактары, атап айтканда батыш цивилинин каатчылыгы, советтик империя баш болгон социалисттик лагердин тарашы, араб дүйнөсүндөгү (Ливия, Египет, Сирия ж.б.) ар кандай деңгээлдеги каршылашуулар жана постсоветтик мамлекеттердеги жарандык улуттук, этностук, маданий иденттешүүнүн жигерделиши, себептери, абалы, келечеги сыяктуу маселелер өтө маанилүү болууда. Демек, азыркы дүйнө ар кандай парадигмалык чырчатактар, жаңжалдар, келише албастыктар менен жык толгон.

II. Батыш цивилинин жана иденттешүүсүнүн кризиси XX кылымда эле башталып, XXI кылымда уланууда. 1918-жылы жарыяланган Германиянын белгилүү ойчулу, философу Освальд Шпенглердин «Европа батууда»¹, *Дүйнөлүк тарыхтын мифологиясынын очерктери*» деген 2 томдон турган атактуу китеби Европанын маданиятынын батып (күүгүмдөп) баратканын эң биринчилерден болуп, тарыхый, философиялык, социалдык ой толгоолор менен өтө ишенимдүү далилдеген эле. (Освальд Шпенглер-2)

Өткөн XX кылымда адамзат ар кандай тилдердеги жана түрдүү терилердеги элдерди мажбурлаган үч дүйнөлүк согуштарды башынан өткөрүштү. Алардын ар бири дүйнөлүк кудуреттүү империялардын талкаланышы менен аяктады: биринчи дүйнөлүк согуш Россия, Австро-Венгрия жана Оттоман империяларынын, экинчи дүйнөлүк согуш миң жылдык өмүрү болгон рейхтин – Германиянын, Британдык жана Япония империяларынын жана үчүнчү дүйнөлүк (башкача айтканда «кансыз согуш») Советтик империянын жана социалисттик түзүлүш-

¹ Китеп «Закат Европы» деп аталат. Кыргызча-орусча сөздүктө «Закат» деген сөз-1. батуу; На закате күн батарда; 2. Перен. Өмүр акыры, өлөрчө аз калганда, күнү бүтүп калганда –деп түшүндүрүлгөн (Орусча –кыргызча сөздүк. 205 бет. К. К. Юдахиндин редакциясы алдында 51000 сөз. Чет жана улут сөздүктөрүнүн мамлекеттик басмасы. Москва-1957

түн кыйрашы менен аяктаган. Натыйжада СССР ордуна 16 жаңы улуттук мамлекеттер пайда болуп, ар бири эл аралык статуска ээ болушуп Бириккен Улуттук Уюмдун мүчөсү болуу менен эл аралык саясаттын объектисине айланышты.

Жаңы кылымдын келиши төртүнчү дүйнөлүк согуштун цивилидик (цивилизациялык) – тактап айтканда Батыштын евро-атлантикалык цивилинин “экинчи” жана “үчүнчү” дүйнөлөрдүн цивилидерине каршы согушу. Бул мурунку – 1, 2, 3-дүйнөлүк согуштарга салыштырганда – адамдарды өлтүрүүчү курал-жарактарды (эгерде жер-жерлерде курал колдонуу менен болуп жаткан жердик согуштарды эске албаганда) колдонбостон тынчтык жолу менен жүрүп жаткан согуштар. Бул дүйнөлүк согуштар “маданий – маалыматтык” мүнөздө, бирок элдешкис маанайда болууда. XXI-кылымдын башталышында тынчтык жол менен «маданий-маалыматтык» согуштун жүрүшүндө жер жүзүндө калыптанып жаткан жагдайда байкаса батыштын жеңилүүсү менен, башкача айтканда жөн эле кезектеги империянын өлүшү менен эле эмес, тескерисинче бүтүндөй евро-атлантикалык цивилидин өлүшү менен аякташы мүмкүн экендигинде. Батыш цивилинин өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүнүн түгөнүп баратканын далилдеген толгон-токой терс дааналыктар катталууда. Алар: бала төрөлүүнүн кескин азайышы; демографиялык абалдын терс көрүнүштөрү; жаратылыштын мыйзамынын эркек менен эркек, аял менен аял үй-бүлөө куруп, тукум курут болушу менен – бузулушу; батыштык өнүккөн өлкөлөрүнүн цивилидик кейиптерин өзгөртө турган башка маданияттардын ээлери болгон сырткы мигранттардын өтө көбөйүшү; терроризмдин жөрмөлөп тарашы; ислам дүйнөсүндөгү модернештирүү (өзгөртүү) долбоорлорунун натыйжасыздыгы ж.б. жогоруда саналган батыш европа цивилинин өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүнүн түгөнүп баратканын айрым гана көрүнүп турган процесстери келтирилди. Мунун баары албетте, батыштыктардын өзүлөрүнүн жападан жалгыз өнүгүү жолундагы коомдук аң-сезимине бүлүк салары толук түшүнүктүү. Бирок, “күтүлгөн кыйроонун” болушун алдын-ала сезген батыштын философторунун социалдык ойчулдарынын эмгектеринде ачыктан-ачык эле чечмеленүүдө: Мисалы Ф. Фукуямаанын “Тарыхтын бүтүшү жана акыркы адам” (Фукуяма,-3) И.Валлерстайндын “Тааным дүйнөнүн бүтүшү XXI-кылымдын социологиясы” (И. Валлерстайн-4), Самюэль Хантингтондун “Цивилдер кагылышуусу” (С. Хантингтон-5), Пол Кеннединин “Жыйырма биринчи кылымга кирүүдө” (Пол Кеннеди-6) ж.б.

“Күтүлгөн кыйроону” батыштын ашынган ойчулдары эле эмес, саясатчылары да сезүүдө. Мисалы, Америка Кошмо Штатынын белгилүү саясий кызматкери, Никсон, Рейган Президенттердин кеңешчиси, 1992 жана 1996-жылдары Республика партиясынан АКШнын Президентине кандидат болгон Патрин Дж. Б. Бюкенен “Батыштын өлүмү” деген китебинде (П. Дж. Бюкенен -7)

жүздөгөн жылдар бою адамзаттык кейиптин аныктап келген Европа деген феномен жер жүзүнөн чын эле жок болуп кетеби деген XX кылымдын тагдыр чечээр суроосуна жооп издеген.

Батыштын келечек тагдыры, анын дүйнөлүк гегемониясы адамзатка эмнелерди алып келээри жөнүндө батыштын тарыхын, ички дүйнөсүн мыкты билген жана тыкан изилдеген XX кылымдагы орустун улуу жазуучусу, философу, социологу, А.А. Зиновьев, “Батыш» деген белгилүү энциклопедиялык эмгегинин корутундусунда адамзаттын XXI-кылымдагы эволюциялык жүрүштөрү бүт “батышташтыруу”, “америкалаштыруу” жана “ааламдаштыруу менен мүнөздөлөт. Адамзаттын XXI кылымдагы тарыхы мына ушулар менен толтурулат. Бул тарых өзүнүн каран түн, оор кайгылуу трагедиялуулугу менен адамзат үчүн өткөн трагедиялардан да алда канча күчтүү жана кайгылуу болчудай жана болуп калды деп корутундулаган. (Александр Зиновьев-8).

Батыш цивилинде экономикалык, социалдык тенсиздикти, жакырчылыкты, жардылыкты, акыйкатсыздыкты жылдан жылга тереңдеши уланууда. Мисалы өнүккөн капиталисттик мамлекеттерде жер шарынын калкынын 26% жашап, өндүрүлгөн товарлык энергиянын -80% жасалган кагаздын -85% , болоттун -79%, башка материалдардын-86% пайдаланышат. БУУнун өнүгүү жана соода боюнча өткөрүлгөн конференциясында белгиленгендей, жер шаарында жашаган 20% эң байлар менен 20% эң кедейлердин киши башына эсептеген кирешелери 1965-жылы 30 эсе айырмаланса, ал эми 2000-жылы бул айырма -75 эсеге көбөйгөн. Бул байлыкка эсирген умтулуу адам коомун эле эмес, табигатты кошо талкалаганга аракет уламдан-улам күчөөдө. Демек, мактанган батыштын ааламдашуу шартындагы монетарлык империализми жылдан -жылга ачыктан-ачык эле чирип баратат.

III. Америка Кошмо Штаты баштаган Батыштын аракети менен жер жүзүнүн алтыдан бир бөлүгүн ээлеген СССР империясы баш болгон дүйнөлүк социалисттик лагерь XX кылымдын 90-жылдарында бир да ок атылбастан тарады, Европада жана мурунку СССРдин аймагында азаттыктагы улуттук мамлекеттер пайда болуп, ар бири эркин азаттыкта иденттүүлүктөгү жана иденттешкен коомдорго умтулуу башталды. Европадагы социализмдин ыдырашы менен азаттыкка аттанган Балтика боюндагы Литва, Латвия, Эстония, анан Польша, Венгрия сыяктуу мамлекеттери Европалык Кеңешке мүчө болуу менен евро-атлантикалык цивилиге ылдамыраак кирүүгө аракеттенишүүдө. Алар өзүлөрүнүн саясаттары менен эски дүйнө деп таптакыр жана кайра келгис болуп, ажырашууну көздөгөн. Бирок, эски дүйнө менен коштошуу деген жаңы дүйнөнүн ажырагыс бөлүгү болуп калуу деген эмес экен. Көрсө европалык ойчулдардын пикирин боюнча азыркы Батыштын баалуулуктары негизинен салттуулукка каршы, христиандык эмес, ал турмак маданиятсыздык мүнөздө болуп калган экен. (О. Неменский -9).

Постсоветтик дүйнөдө иденттүүлүктүн каары (кризиси) – СССРдин мурунку союздук республикаларынын көпчүлүгүндө солчул жана оңчул либералдык мамлекеттерде негизги саясий идеялардын ишке ашпаганы менен күчөдү. Мындай шартта коомдук аң-сезимде чечкиндүүлүк жана чыгымчылык күчөйт. Мунун өзү кеңири деңгээлдеги ар кандай чыр-чатактардын, кагылышуулардын, кризистердин, “түстүү ыңкылаптардын” негизи болот. Натыйжада, СССРдин тараганынан бери 20-25 жыл өтө элегинде эле калктардын дээрлик көпчүлүгү совет доорунун идентификациялык түсмөрүнө кайрылышууда.

Албетте, иденттүүлүктүн каатчылыгы (кризиси) анын алып жүрүүчүлөрү үчүн өтө эмоциалдуулугуна карабастан, көпчүлүк каатчылыктар сыяктуу эле иштемдүү мүнөзгө ээ. Батыштын иденттүүлүк жана иденттешүү боюнча көрүнүктүү адиси В. Хесленин пикири боюнча ар бир “жамаатчылык иденттешүүнүн” каатчылыгына карабастан, анын баарын эле жалаң терс баалай берген болбойт. Эгерде иденттүүлүктө каатчылык болбосо жарандарда, институттарда, мекемелерде өркүндө болмок эмес, демек, иденттүүлүктүн каатчылыгынан качпастан аларды туура багытка буруу зарыл. Ал турмак, иденттүүлүктүн терең каатчылыгын бардык учурда акыл-эстүү-эптүүлүк менен алдын алууга болот (Хесле. В-10). Демек, Батыштын, Америка Кошмо Штатынын жана Россия федерациясынын окумуштуулары (психологдору, философтору, социологдору) иденттүүлүк жана иденттешүү маселерин, алардын теориялык жана ыкмалык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрүн жана аларды адам коомдорунун жаңы сапаттык деңгээлге жетишиндеги маанимаанын изилдешүүдө.

Иденттүүлүк - инсандын ошондой эле улуттун, калктын башкалардан айырмаланган же бирдейлигин сезе турган сапаттарынын, ишениминин, идеясынын жыйынтыгы. Инсандын же улуттун бул өзгөчө сапаттары, ишеними жана идеясы алардын маданиятына, тактап айтканда анын цивилинин деңгээлине, өзгөчөлүгүнө тиешелүү. Иденттештирүүлүк - бул инсандын же улуттун цивилидүүлүгүнүн эл аралык деңгээлге көтөрүлүшү. Канчалык цивилидүүлүк эл аралык деңгээлге көтөрүлсө, ошончолук иденттүүлүк бекемделет. Иденттүүлүктөрдүн калыптанышына жана бекемделишине – атап айтканда өлкөлүк, жарандык, улуттук, этностук, маданий, диндик, саясий чөлкөмдүк - аталган иденттештирүүлөрдүн деңгээлине коомдо үстөмдүк эткен идея, идеал, ж.б. баалуулуктар жана мамлекеттин саясаты, ошондой эле башкаруучу элитанын билим, каада-салт, символ, элес, көпчүлүк маалымат каражаттары аркылуу жүргүзгөн иш-чараларынын жыйынтыгына түздөнтүз көз каранды. Маселенин мындай коюлуп жатканынын тарыхый себептери бар. Анткени, салттуу коомдун жаңы социалдык тартипти карай иденттештирүүнүн жүрүшү негизги коомдук институттардын багыттарынын сакталышы жана өркүндөшү коркунучсуз, чыр-чатаксыз жарандык иденттешти-

рүү саясаттарына жетишүүгө ишенич калыптандырат.

“Жарандык иденттүүлүк”, “жарандык коом”, “укуктук мамлекет”, “адам укугу”, “коомдук коркунучсуздук”, “улуттук коопсуздук” жана улуттук маданий-цивилдик иденттүүлүк”, “руханий”, “маданий-экологиялык цивил” деген түшүнүктөр ХХI кылымдын жаңы маданий-тарыхый шартында пайда болушу толук ыктымал. Иденттештирүүнүн күчөшү менен ар бир азаттыктагы дүйнө элдеринин маданияты өнүгөт, цивилидүүлүктүн кубаты күчөйт. Ар бир элдин материалдык жана рухий байлыктары, аң-сезим, маданият, шаарлашуу жана жаңылануу заманына жараша кебетелениши менен илимде, техника, технология өнүгүү жолундагы иденттештирүүнүн жаңы деңгээлинин эл аралык деңгээлге көтөрүлүшүн айгинелейт. Салттуулук, өзгөчө жаңы калыптанган улуттук жарандуулуктун, маданияттын иденттүүлүгү, бирдиктүү мамлекеттүүлүгү күчөйт. Демек, акыл-эстүүлүк менен табигый жүргөн жана улуттук мамлекеттердин жана анын коомчулуктарынын иденттештирүү боюнча саясаттары цивилидердин жаңы деңгээлге көтөрүлүшүнө көмөктөшөт.

IV. ХХI кылым Чыгыштын кылымы. Анткени, дүйнө төө өркөчтөнүп өнүгөт, евро-атлантика цивили бир канча кылымдар үстөмдүк этип, эми чөгүү абалында, ал эми Чыгыш канатын күүлөп, жаңы цивилдик өнүгүүнүн жолуна түшүүдө. Жер жүзүндө болуучу социалдык жаңы турпатынын калыптанышына жана өзгөрүшүнө Чыгыш азыртадан эле омоктуу күч болгону байкалууда. Чыгыш ХХI кылымдын башталышында эле дүйнө калкынын дээрлик теңинен көбүн түзөт, дүйнөлүк валюталык байлыктардын дээрлик көбүн ээлейт, табигый кен байлыктардын көлөмү, өнүгүүнүн ылдамдыгы, жаңы техника жана технология, компьютердик маалымат боюнча Чыгыштын ишенимдүү басымдуулугу дүйнөдө күчөй баштады. Эгерде ХХ кылымдын акыркы чейрегинде Япония баш болгон Тынч океанындагы аянты анча кеңири эмес мамлекеттер – Сингапур, Малазия, Таиланд, Түштүк Корея ж.б. экономикалык өнүгүүнүн, эл турмушунун оңолгондугунун кереметин көрсөтүп, “жолборстор” аталса, ХХI кылымдын башталышында алардын катарында Ыраакы Чыгыштан жолборстор менен бирге Кытай, Индонезия, Монголия, Казахстан ал эми Жакынкы Чыгыштан Түркия, Иран, Ирак ж.б. 15 ар кандай деңгээлдеги улуттук мамлекеттер бирдиктүү Чыгыштын географиялык аймакты түзөт жана экономикалык, социалдык-саясий динамици менен дүйнөлүк ааламдашуу жараянында Жакынкы Чыгыш өзүнүн татыктуу ордун ээлөө менен цивилидердин диалогунда бирдиктүү жана өз ара айкалышып өркүндөшүндө жаңы гуманитардык багыттарды ачаары толук мүмкүн. Анткени, бул кең аймакта ар кандай чыр-чатактарга карабастан, “жаңы биригүүлөр, корпорациялар, союздар, маданият, социалдык топтор үчүн булак болгонун” карт тарых билет. ХХI кылымда бул жаңы жараяндардын ар тараптан ачылып гүлдөшүнө социалдык-экономикалык жаңы мүмкүнчүлүк-

төр ачылышы толук мүмкүн. Анткени элде акылдуулук, билимдүүлүк, маданияттуулук, сабырдуулук, өкүм сүрүүдө, ошентип илим, техника, технология ар тараптан өркүндөөгө багытталган. Мунун баары Чыгыш өлкөлөрү иденттүүлүктүн жана иденттешүүнүн шарапаты менен бири-бирине жакындашып, цивилидик баарлашуунун жана ар тараптан өнүгүүнүн үлгүсүн көргөзүү менен жалпы калкына жашоо-турмуштун жогорку деңгээлин камсыз кылышы толук мүмкүн.

XX кылымдын аягында согушсуз эле СССРдин тарашы менен пайда болгон азаттыктагы казак, кыргыз, өзүбек, тажик, түркмөн элдеринин ар бири заманбап, улуттук мамлекетти түптөөнүн жолунда дүйнөлүк ааламдашуу-цивилдик-ырасташуу багыттардын жүрүшүндө татыктуу улутчулдук кайталангыс мыкты сапаттары менен аймактык тарыхый ордун ээлөө аракеттери болууда. Албетте, Борбордук Азиялык бул мамлекеттер ар кандай эл аралык жана аймактын экономикалык, интегралдык (ырасташуучулук), согуштук уюмдардын мүчөлөрү болуу менен өзүлөрүнүн улуттук кызыкчылыктарын коргоодо. Түрк тилдүү өлкөлөрдүн ичинен 75 миллиондон ашык калкы, 90 жылдан ашык өз алдынча мамлекеттүүлүк салты бар Түркия Республикасы жаңы пайда болуп, өз алдынча телчиге баштаган, Борбордук Азиядагы түрк тилдүү мамлекеттери менен иденттүүлүк жана иденттешүүнүн негизинде интеграциялашуу аракети болуп жатканы толук мыйзамдуу. Ошол эле маалда Борбордук Азия мамлекеттер өз алдынча өнүгүүнүн багыты, ылдамдыгы, сапаты ж.б. көрсөткүчтөр боюнча тымызын мелдешүү да бар. Бул толук табигый көрүнүш. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн мамилелеринде өтө ыраттуулук болбосо дагы, ар бир улут тарыхый эсти кайра жандандыруу аркылуу жана жамааттык иденттешүүнүн чегинде “ким элек”, “ким болуп калдык”, “ким болгубуз келет?” деген суроолорго жооп издегендей. Ошол эле учурда адамдардын иденттешүүсү тамакка, кийимге, үйгө болгон негизги талаптардай эле муктаждык, ал эми иденттешүүгө болгон опузаны адам жана социалдык топ жеке коопсуздугуна тийгизген коркунуч катары кабыл алат. Адистердин пикири боюнча адамдын жашоо тиричилигинде эки талап, атап айтканда иденттешүүгө талап жана коопсуздугуна болгон талап- эң негизги талап катары бөлүнүп турат.

Борбордук Азия мамлекеттеринде постсоветтик коомдордогудай эле батышка жана ааламдашууга каршы пейил (терс мамиле) өтө кубаттуу. Өткөөл мезгилдин бүтүп баратканына карабастан иденттүүлүккө жана иденттешүүгө жаңы негизде ырастуу пикирдин калыптана электиги да кашкайган чындык. Инсан өткөлдүү иденттешүүсүнүн мезгилине карабастан иденттешүүнүн жаңы негизине көнө элек жана түшүнө да элек. Натыйжада, постсоветтик мамлекеттердеги азыркы абал жана ошого жараша болуп жаткан макросоциалдык иденттүүлүктөрдүн каатчылыгынын натыйжасында кызыкчылыктардын кагылышуусу сыяктуу чыр-чатактар, жаңжалдар бо-

лууда. Жамаатчылык жана жеке иденттешүүнүн күчөшү менен коомдо, социалдык тутумдар жаңы теориялык пикирлер пайда болот же мурунку, эски кубулуштар жөнүндөгү көз караштар өзгөрөт. Мындай шартты сезген жана ошого жараша коомдун өзгөрүшүнө кам көргөн жаңы интеллектуалдык аракет күчөйт жана ошого татыктуу лидерлер пайда болот. Бул пикирлерди айгинелеп турган тажрыйба. “Казакстан -2050-стратегиясы: бир эл-бир өлкө-бир тагдыр” – деген ураан аркылуу “кең пейилдик, айкөлдүк, сабырдуулук” касиеттер менен өлкөнүн туугаштуу өнүгүүнүн негиздерин 2050-жылдарга чейин сунуштарды XXI-кылымга карата Казахстандын тагдыр чечээр стратегиялык Программалардын аткарылышын иштиктүү жетекчиликке алган Казак Республикасынын Президенти Нурсултан Назарбаев – XXI кылымдын татыктуу лидер экенин далилдөөдө (Назарбаев-11).

Кыргызстандын азаттыкка аттанганы 24 жылга баратат, элдик социалдык ыңкылап (март 2005, апрель 2010-жылдар) эки президентти четке качырды, 9 жолу Конституция өзгөрдү, 6 жолу Жогорку Кеңеш шайланды, 11 жолу Өкмөт алмашты. Биринчи Президенттин тушунда (1990-2005-ж) батыштан жалданып келген “хитроумныйлардын” жардамы менен 6 жолу кыргыз мамлекетинин өнүгүү программалары, бир канча улуттук стратегиялар: үч жолу мамлекеттин идеологиясы (анын ичинде “Манастын 7 осуяты жана “Кыргыз Республикасынын идеологиялык программасы-келечек хартиясы”) кабыл алынып, аткарылбай кагазда кагазда калган. Экинчи Президенттин тушунда (2005-2010-ж). Республиканын өнүгүү Программасы жана эки жолу мамлекеттик жана улуттук идеология – “Өркүндөөнүн үңгү нарктары” жана “Биримдик аркылуу өнүгүү,- Кыргызстандын жалпы улуттук идеясы” деген мамлекеттик документтер иштелип чыгып, баары кагазда кала берген. Бирок, улуттук жолубуз жана тарыхый ордубуз тактала электигинен жана кыргыздардын мамлекеттүүлүгүн өркүндөтүүнүн маанилүүлүгүн аткарылбагандыктан 2010-жылдын 6-7-апрелинде элдик социалдык ыңкылап болуп жаңы өкмөт курулган. 2010-жылдын 27-июнунда Кыргыз Республикасынын референдумунда кезектеги өзгөртүлгөн, “Укуктун үстөмдүгүн камсыздоо менен социалдык теңдикти, элдин экономикалык бакубатчылыгы менен жыргалчылыгын жана рухий өнүгүшүн өргө сүрөөгө умтулуп”... жаңы Конституция кабыл алынган. Тилекке каршы, бул конституция дагы кыргыз мамлекетинин улуттук жолуна салып, “өлкөнүн ыраттуу өнүгүшүнө өбөлгө- байсалдуу багыт ачыкталбады” “Ата-бабадан калган жолдун бар экенин билип туруп, аны тутпоо – коркоктук; ал эми билип туруп аны башка жолго алмаштыруу –ата-баба арбагына чыккынчылык, Теңирге кыянатчылык” – деген экен бардык замандардын теңдешсиз ойчулу Конфуцы.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык мамлекет башчысы – Президент болуп Атамбаев А.Ш. жарандар тарабынан 5 жылга

шайланып, 2013-2017-жылдардын мезгилинде “Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы” сунушталды. Ушул, 2013-жылдын башталышына чейин “мамлекетти башкаруу өткөөл мезгилде турганын” эске алып, жакынкы беш жылда (2013-2017-жылдардын мезгилинде) Кыргызстандын алдында саясий түзүлүшү туруктуу болуп, экономикасы ыкчам өнүгүп бараткан жана калкынын кирешеси дайыма жогорулап жаткан демократиялуу мамлекет катары калыптандыруу милдети турат. “Туруктуу өнүктүрүү стратегиясы орто мөөнөттүү мезгилде өнүгүүнүн тышкы жана ички тобокелдиктерге карата алдын алуу чечимдерин иштеп чыгуу жана узак мөөнөттүү келечекте туруктуу өнүктүрүүнүн негиздерин калыптандыруу үчүн багыт болуп калууга тийиш” (стратегия 12) деп: “Мамлекет катары калыптануу”; “укуктук мамлекетти түзүү”; “элдин биримдиги, мамлекеттүүлүктү сактоо...”; “Социалдык милдеттер”; “курчап турган чөйрөнү... коргоо”; экономика, финансы тармактарын өнүктүрүү; сыяктуу тагдыр чечээр маселелерди жаратмандык беш жылда (2013-2017 жылдар) аткарыла турган маселелер чечмеленген. (стратегия-12) Чындыгында бул “улуттук стратегия” – Президенттин кеменгерлик планы, тилеген мүдөсү десек туура болчудай. Ошондуктан, Президент А. Атамбаев “2014-жыл – Кыргыз Республикасында мамлекеттүүлүктү бекемдөө жылы” - деп жарыялап мамлекетчил чечкин кадамдарды жасоонун зарылчылыгын сунуштады.

Кыргыз эли укмуштуудай тарыхый доорлорду өткөргөн: Евразия кең мейкиндигинде көчмөндөр цивилин түзүп гүлдөткөн; улуу тарыхый кагандыктын автору катары – мамлекет курган, жер жүзүн дүңгүрөткөн кеменгерлердин (Манас, Атилла, Чыңгызхан, Аксак Темир-Темирлан ж.б.) армияларынын алдыңкы катарында болушкан, XIX-XX кылымдарда колониялык шартта жашап, өзүнүн улуттук жан дүйнөсүн, улуттук духун, эң көлөмдүү руханий байлыгын, Манасын сактап келген.

Ошентип, кыргыз ким эле, акыркы эки кылымда ким болуп калган? XX-кылымдын аягында Теңиримдин буйругу, тарыхтын тагдыры менен азаттыкка аттанып, өз алдынча эркиндиктеги мамлекеттүүлүккө жетти. Бирок, Чыгыш мамлекети катары өзүнүн улуттук жолуна түшө элек, тарыхый ордун тактап, ага максаттуу умтулуусу боло элек. Азаттыктын 23-жылында жашап жатсак да кыргыз мамлекетинин өнүгүүсүнүн жана өзгөрүүсүнүн улуттук жолу боло тургандыгын элестеткен лидер, элита эмдигиче боло электиги өтө армандуу...

2013-жылдын декабрь айында Республиканын Президенти А.Ш. Атамбаев “жаңы саясий элитаны калыптандыруу” зарылчылыгын айтты. Бирок, ал эмне үчүн кимдерден, кантип тарбияланат?” чечмелене элек.

Кыргыз коомчулугунда “Кыргыз ким болгон?”, “Ким болуп калды”, “Ким болуш керек” деген суроолор ар кандай деңгээлде талкууланып, ар кандай жооптор сунушталууда. Мисалы 2010-2011-2012-

жылдардын май, сентябрь-ноябрь айларында өткөрүлгөн Республикалык Улуу Курултайдын жыйындысы элибиздин улуттук кулк мүнөзүнө, табиятына, менталитетине ылайык “Өнүгүүнүн кыргыз жолу деген” Багытта масы жана Конституциянын долбоору коомчулуктун талкуусуна сунушталган. (Багыттама-13). Анда өзүбүздүн өрнөктүү жолубуз турса да бөлөк, өзгөчө батыштын элдерин ээрчип, алардын эрежеси менен жашап, адашып жатканыбыз илимий – турмуштук жетиштүү далилдер менен даярдалып жана кыргыз ким эле, ким болуп калды жана ким болуш керек? – деген суроолорго жооп сунушталган.

2013-жылдын 27-декабрында “Манас күчү - биригүү” урааны менен түп башаттан келаткан Улуу көчтү улап кыргыз элинин келечегине кайдыгер карабаган, улутчул - мекенчил багыттагы уюмдардын жетекчилери, аксакалдар, илимий – чыгармачыл интеллигенциянын өкүлдөрү жана жаштар чогулуп, канткенде биригербиз, кантип Кыргызстандын өзгөрүп-өнүгүшүнө салым кошобуз, качан сөздөн ишке өтөбүз деген маселелерди кабыргасынан коюп, “кыргыз жолу” биргелешкен коомун түзүштү. “Кыргыз жолу” биргелешкен коомун түзгөн юридикалык тараптар жана жеке инсандар өлкөбүздө Эл, Ата Журт, Өлкө деген бөлүнгүс үч ыйыктыкты туу тутуп, коомдо саясий туруктуулуктун, адилеттүүлүктүн орношуна салым кошуп, Кыргызстан өзгөрүп, ар тараптан өнүккөн, кубаттуу өлкөгө айланышы үчүн ынтымак, биримдик жана жигердүүлүк болгон мүмкүнчүлүктүн баарын жумшай тургандыктарын билдирип, коомдук уюмдар КРнын мыйзамдарынын негизинде, өздөрүнүн Устав-программаларына ылайык жана жеке инсандар карманган адамдык парасатына таянып, биргелишип иш жүргүзүү келишимин түзүштү. Бул элдик демилгенин аракети “2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын” асыл максаттарына төп келишет жана жарандык коомдордун бийлик менен биргелишип иштеши, “алар менен өз ара аракеттенүү деңгээлине тикелей көз каранды экендигин так түшүнүү”, ошондой эле “биз биргеликте алга карай ишенимдүү илгерилөө менен биргеликте өз максатыбызга жетебиз”. (Стратегия-12).

Бул келечектүү тилектерди логикалык жактан толуктаган өтө маанилүү документ, атап айтканда “Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чындоо концепциясы” учурдун талылуу маселелерине арналган. Бул маанилүү документте “мамлекет - улут”, “мамлекеттик жаран”, “этностук - жаран” деген жаңы саясий - илимий түшүнүктөр менен бирге “көп түрдүүлүктөгү, анын ичинде этностук, маданий, тилдик, курактык жана коомдук турмуштун башка чөйрөлөрүндөгү биримдикти таануу”, “Кыргызстан элинин тарыхый-маданий мурастарын, мамлекеттин тарыхын урматтоо, кылымдар бою калыптанган улуттук баалуулуктарды жана биримдиктин идеяларын, этностордун өзгөчөлүктөрүн сактоо, маданияттар аралык диалогду жана толеранттуулукту өнүктүрүү;

мамлекеттик кыргыз тилин бириктирүүчү ролун камсыз кылуу, жалпы жарандыкты калыптандыруу жана Кыргызстандын бардык этностордун мүчөлөрү кыргыз жараны сыймыктуу экендигин андап-түшүнүүсүн бекемдөө” – сыяктуу Кыргыз Республикасынын келечегине таасир этүүчү саясий-илимий максаттар коюлган. (Концепция -14). “Стратегия” жана “Концепцияда” коюлган азаттыктагы кыргыз мамлекетинин келечек - тагдыры жөнүндөгү татаал маселелер илимий иликтөөлөрдү талап этет. Дүйнөлүк психологиялык, социалдык, социологиялык жана башка илимдердин методологиялык жана методикалык жетишкендиктерин өзгөчө социалисттик лагер тарагандан кийин бизде кеңири белгилүү боло баштаган “иденттүүлүк” жана “иденттешүүлүк” боюнча изилдөөлөр бизге жардам берери бышык.

Кыргыз Республикасы азаттык алгандан баштап жогоруда аталган илимдердин жаңы теориялары жана ыкмалары колдонулган жарыялоолор пайда боло баштаган. Мисалы, “тарых жана иденттүүлүк Кыргыз Республикасынын мисалында” деген биринчи илимий эмгек - кыскача тарыхый очерк жана республика боюнча 2000 респондентти сурамжылоонун натыйжасында талдаган орус жана немец тилдеринде 2007-ж жарыялаган. (Абылгазиева А.К.-15)

“Көчмөндөрдүн этникалык иденттүүлүгү” деген социалдык - философиялык маанайда аткарылган эмгек (2009-ж жарыяланган) орус, англис тилдеринде жарыяланган эмгектердин негизинде – уруулук, этноаймактык, жалпы этникалык жана көчмөндөрдүн иденттүүлүгүнүн жана иденттешүүсүнүн түрлөрүн талдоого алган (А.К. Жусупбеков-16). Бул методологиялык изилдөөнүн автору Жусупбеков А. – философия илимдери боюнча доктордук даражаны коргогон. Акыркы жылдарда кыргыз улуттук социологияда - “иденттүүлүк” жана “иденттешүү” эки түшүнүк тең кеңири чечмеленүүдө (караңыз: 17,18,19).

Ошентип, азыркы кыргыз тарыхый, философиялык, социологиялык илимдерине дүйнөдө англис, немец, орус тилдеринде кеңири тараган илимий изилдөөлөр боюнча жарыялоолордун жыйынтыгы оң таасир эте баштаганы ачыктан - ачык болууда. Кийинки кезектерде “окшоштук”, “бирдейлик”, “кимдик” деген улуттук түшүнүктөрдүн ордуна “иденттүүлүк” жана “иденттешүү” деген аныктамалар парадигмалык категория катары кыргыз социология илиминде кеңири колдонулуп, теориялык жана сурамжылоо ыкмалары аркылуу изилдөөлөр жүргүзүлө баштады.

Ааламдашуу шартында иденттүүлүк жана иденттешүү маселелери абдан актуалдуу болууда. Булар жаныдан бутуна тура баштаган кыргыз мамлекетинин гүлдөп-өнүгүүсү үчүн негизги пайдубал боло алат. Мамлекетти жарандык, этникалык, маданияттык, диндик жана жаштардын иденттүүлүгү жана иденттешүүсү аркылуу чыңдоо, өзгөртүү, ар тараптан өнүктүрүү стратегияларын аныктоо, тактоо маанилүү кадамдардын бири болуп саналат. Бүгүнкү күндө дайыма өзгөрүлүп жаткан коомду изилдеп,

анын өнүгүү божомолун тактап, аныктап туруу адамзаттын орчундуу маселеринин бири. Коомдун ар тараптуу өзгөрүүсү ар тараптуу изилдөөнү талап кылат. Ошого карата коомдогу негизги компоненттер же адамдардын өнүгүүсү үчүн алардын кызыкчылыктарынын биримдиги абдан маанилүү. Жалпы же окшош кызыкчылыктар бир мамлекетте жашагандыктан алардын жарандыкка, этникалыкка таандык сезимдери, социомаданий таандык сезими, диний жаштарга таандык иденттешүүлүк бүгүнкү күндүн талабына ылайык изилдениши абзел.

Совет доору советтик адам иденттүүлүгүн аныктап, өзүнүн доору үчүн стандартташтырылган адамдын тибин жарата алса, бүгүнкү күндө заманбап мамлекеттин жарандык иденттүүлүгүн түзүү, аныктоо илимий зарыл маселелердин бири болуп саналат.

Ааламдашуу шартында ар түрдүү улуттардын, мамлекеттердин, коомдордун негизги милдети жаңы көз караш менен коомду тануу жана таанытуу, кыргыз коомчулугуна байланыштуу иденттүүлүктү илимий жактан жаңы пикирлерди жаратуу, калыптандыруу, кыргыз коомчулугунун иденттүүлүгүн жана иденттешүүсүн аныктоо бүгүнкү күндүн эң орчундуу маселелеринен. Ааламдаштыруу жана цивилиздер баарлашуу шартында Кыргызстандыктар өздөрүнүн жарандык, этникалык, социомаданий, жаштар жана диндин иденттүүлүгүн аныктап, коомдун кийинки өнүгүү стратегиясын түзүү милдети турат. Жарандык иденттүүлүк аркылуу жарандардын мекенчилдик сезимин биле алсак, этникалык иденттүүлүк аркылуу Кыргызстанда жашаган элдердин өздөрүнүн түпкү тарыхын, тексттик иденттүүлүгүн, өздөрүнүн каада-салтын, үрп-адатын, этнос катары өздөрүнүн тиешелүү этникалык мүнөздөмөсүн тактоо абзел. Ошол эле учурда Кыргызстандыктар бир өлкөдө, бир коомдо жашап жаткандыктан социалдык жашоо-шарттары дээрлик бири-бирине окшош. Социалдык тиричиликтен социомаданий маанай пайда болот. Социомаданий маанайды аныктоо аркылуу Кыргызстандыктардын маданий деңгээлин, социомаданий иденттүүлүгүн аныктоо аркылуу элдин маданий деңгээлин, социомаданий иденттүүлүгүн аныктоо аркылуу элдин маданий өсүү мүмкүнчүлүгүн билүүгө болот. Ал эми диний иденттүүлүк азыркы учурда бүткүл дүйнөдө өтө актуалдуу маселелердин бири. Учурда Кыргызстандыктар диний иденттүүлүгү боюнча өздөрүн кандай таанытышат жана канчалык деңгээлде диндеги эрежелерди билишет жана тутунушат. Мунун баары акыры бирдиктүү кыргыз мамлекетинин бүтүндүгүн чыңдоого, жалпы жарандыктын негизинде этностук таандыгына карабастан мамлекеттик тил аркылуу өз мүмкүнчүлүктөрүн жүзөгө ашырууга жана улуттук мамлекет эмес, жаран-мамлекет, жаран-улут деген жаңы түшүнүктөр менен эркиндикте жашоого шарт түзүлмөкчү. Бул Кыргыз Республикасынын жаркыраган келечеги!

Адабияттар:

1. The SAGE Handbook of IDENTITIES/ London ECIV ISP, - PG 27
2. Освальд Шпенглер. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. I. Том Гештальт и действительность, Москва. «Мысль» 1993, 663 стр. II том. Всемирно-исторические перспективы. Москва «Мысль» 1998, 606 стр.
3. Ф. Фукуяма. Конец истории и последний человек Б.М. Левин, Перевод с англ., М. Frtt Press / 2004
4. Иммануэль Валлерстайн. Конец западного мира. Социология XXI века Пер. с англ. Науч. Ред. В.Л. Иноземцева - М. Логос, 2003 -368 стр.
5. Самюэль Хантингтон. Столкновение цивилизаций /Пер. с англ. Т. Велимеева - М.: АСТ: М., 2006 - 571 стр.
6. Пол Кеннеди. Вступая в двадцать первый век: Пер. с англ. / Предисл. В. Согрина - М.: Издательства “Весь Мир”, 1997-480 стр. (Серия: XXI век)
7. Бьюкенен П.Дж. Смерть Запада Пер. с англ. С.Башкирова - М. -АСТ М., 2004. -444 стр.
8. Зиновьев Александр Александрович Запад - М.: Издательство Алгоритм, Из-тво Эксмо, 2007.- 512 с.
9. Неменский О. “Евроцентризм” с Востока Москва // АПН: Агенство политических новостей // [http //www.apn.ru/publications](http://www.apn.ru/publications)
10. Хесла В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичность // Вопросы философии. 1994, - № 10
11. Назарбаев Н. выступление Президента Н.А. Назарбаева на сессии АНК; Послание Главы государства Народу Казахстана, 17.01. 2014
12. Өнүгүүнүн кыргыз жолу. Багыттама (Концепция) Б. 2013. 78 б.
13. 2013-2017-жылдардын мезгилинде Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы Б. 2013, 119 бет.14. Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо Концепциясы. Бишкек. 2013. 23 б.
14. Авторская коллегия: Абылгазиева А.К., Богатырев В.Б., Курманов З.К., Горборукова Г.П. История идентичность: Кыргызкая Республика Пер. И.Мамытова, И. Писаренко - Б: 2007-273 стр. Текст на рус. , немец. язык.
15. А. Жусупбеков Этническая идентичность nomadov. Бишкек. Илим, 2009 - 265 стр.
16. К. Исаев. Гражданская общество и процессы социальной идентификации - стр. 40-53. В книге: Гражданское общество и социальный прогресс в XXI веке. Материалы второго Конгресса социологов тюркоязычных стран и третьего Конгресса социологов Казахстана - Алматы, 2008.-577 стр.
17. К.Исаев. Особенности идентичности жителей постсоветского Кыргызстана журнал.: Социологических исследований. Москва, 2009, №5 - 91-94.
18. К.Исаев Түрк цивилин калыптандырууда идентештирүүнүн мааниси жөнүндө, Журнал, АН. Философия жана саясий-укуктук изилдөөлөр Институтунун ЖАРЧЫСЫ Бишкек. №1, 2013